

Ружица Лазаревић

Ка правим вредностима партизанске песме

Народну лирику народноослободилачке борбе, партизанску песму, треба објаснити кроз моменте њеног стварања, у шта треба убројити аутора и историјски тренутак, кроз садржину и форму и те елементе тражити у њој самој.

Треба одговорити у коликој је мери тачна констатација да је народно стваралаштво НОБ-а адаптација класичне народне песме и, ако је то (а имитације не живе дуго, поготово у уметности), како објаснити њену данашњу комуникацију — чињеница је да време није далеко одмакло од њеног стварања али и да је друго историјско, социјално и културно кретање с обзиром на кретање социјалистичког друштва и самоуправљање и њен наставак у песми обнове и изградње земље, као и њене музичке и друге адаптације и допуне, и, уопште, њен живот за време борбе и данашње њено трајање.

Не може се у тоталитету рећи да је партизанска песма само адаптација; могуће је наћи оригиналност, имагинацију која је давала нове садржине и изражаје. Ово одуарање од класичне песме, измицање, могуће је објаснити социолошки, структуром друштва и аутором као социјално-културним субјектом који следи токове друштва, идејно кретање (борба и револуција су средства за циљеве друштва, — социјализам). Овде је могуће наћи и стилску оријентацију партизанске песме.

Чињеница је да партизанска песма има другу страну изражајности која се може назвати објективном рационализацијом истине или социолошко-сазнајним проблемом, што није једини случај у историји књижевности. Али, многобројност партизанске песме, стилска уједначеност и, ипак, законитости у истој (у великом броју уметнички вредних се огледају неке законитости садржине и форме), као и комуникативност, данашњи живот исте, наводе нас да у партизанској песми не тражимо само садржајну анализу, већ и одређене структуралне и стилске законитости

као и заједништво стваралачког чина многобројних анонимних аутора и тако дођемо до правих вредности народног стваралаштва у народноослободилачкој борби чиме ћемо доказати да ово стваралаштво није случајно нити пролазно ни за један историјски тренутак — време, како оно у којем је стварано тако ни данашње наше време и будућност.

Шта рећи о констатацији да је мало времена¹⁾ за јачи естетски изражај?! Свакако да би се овај суд могао изрећи кад се пореде обе народне творевине, али, треба узети у обзир чињеницу колико су се мењали друштвени односи у току стварања и живота народних песама ранијих времена као и ток живота партизанске песме, временско трајање борбе као њене инспирације, као и време после народноослободилачке борбе у трајању од неколико деценија у којем се економски, политички и културно врше велике промене у нашем друштву. Значи, партизанска песма је уместо деценија и дужег времена које је имала класична народна лирска песма за стварање и чишћење, имала временски оквир од четири године за своје садржине и облике и несрећу да се за њу не може поновити оно епско време које је омогућило драгоцену чишћење ранијих народних творевина.

Овде би требало додати интересантну чињеницу за проучавање партизанске песме и њену основу: све уметничке творевине у том времену имају обележје класе (пролетаријата) и то одређену фазу-прихватање идеја КПЈ и борбу као средство за обележје тих идеја. Може се наћи, према овоме садржајна и стилска сличност, па се може рећи да је изражајност партизанске песме „пре-стил“ и да је печат стваралаштву НОБ-а дала песма па се после преносило на друге уметности (цртежи Ђорђа Андрејевића — Куна).

Наравно, прегледане збирке не могу послужити као материјал за ове доказе у потпуности јер су претежно антологијске или регионалне, чиме је елиминисана творевина која је у уметност ушла као колективни изражај и као таква, будући испевана и запамћена има право да буде објекат истраживања. Значи, у истраживању правих вредности, ма коликих сразмера биле, треба ићи преко свих творевина, свих елемената садржине и форме који би проблем расветлили. Нарочито је важно дати научни значај свакој претпоставци, изучити наведену констатацију о стилу партизанске песме као њеном вредносном обележју. Проучавање аутора, без обзира што се у понеких песама зна ко је, би било од велике важности за давање оригиналности партизанској песми, чињеница да она није адаптација већ творевина једног великог историјског тренутка који је са ранијим временима и стварањима у њима сличан па је партизански аутор ту сличност и осетио.

1) Милан Шкрбић: »Проблем вредновања партизанске народне песме«, »Сија звезда«, Градина 1974, стр. 254

АУТОРА партизанске песме је могуће наћи у делу — у његовом односу према садржини и форми. Наравно, треба га посматрати психолошки, као творца дела и део целине, затим истог одредити као мноштво аутора, различито образованих, различито талентованих у моменту кад ствара дело²⁾ (у којем му није потребна објективизација истине јер је он то) и, из тога изнаћи условност примања за нас, будући да је то конкретна истина, део живота сваког аутора, уједно и одређење.

Аутора, такође, треба истраживати и приказати и са социјалног контекста кад је у питању предметно-приказивачки план³⁾ партизанске песме као сведочанство и аутентичност, без обзира да ли је то речено кроз „ја“: „Нас два брата оба ратујемо“ или кроз треће лице, одмакнуто, обраћајуће: „Златиборе, шири своје гране“ и др.

Естетски и уметнички изражај аутора партизанске песме треба тражити у свим објективним могућностима његовог — њиховог стварања, оног песничког тренутка тог разноликог аутора који песму узима као подстрек за борбу дајући јој и лични емотивни израз али и одбацујући трагично јер је његова борба ка животу. Из мноштва се, а ипак субјективно одлучујући, аутор идејно и изражајно приклања „стилу“ који свакако да је познат јер се много певало. Значи, баш у стваралачком моменту аутор, који зна народну стваралачку традицију, и тематику, и изражајну, одређује се за израз који му намеће тренутак борбе: кратку песму, снажну по осећању елигије ако је то повод певању, снажну по позиву на борбу, потврђивању идеја Партије. Он у том тренутку и нема кад да „уклапа“ или „адаптира“ народну песму коју зна већ а, што је најглавније, не мисли као песник — народ који ју је створио — он је борац за слободу!

Овај стваралачки чин је, свакако, богат околности-ма, субјективним и објективним и интересантно би било у оном нереченом пропагандном којим су оптерећена тумачења — „изучавања“ овог нашег стваралаштва тражити праву меру тенденциозности да би уметничко и естетско добили своја виша признања. Чак, можда би се, ако би се изнашле све околности стваралачког чина аутора могло говорити о његовој имагинацији (зашто баш такав изражај, епитет, на пример, а не други ако се он, по неким, уклапа у оквире класичне народне песме). Није ли можда то уклапање, адаптирање знак да је то слободан избор, да је певао — стварао као сваки уметник. можда

2) Сретен Петровић: »Естетика и социологија«, »Председништво ССО« НБГД 1975, стр. 233-284

3) Ибид

спонтано (значи, ненаметнуто) али и свесно јер, да је другачије, од партизанске песме, било којег изражаја, не би остало ни трага. Значи, време, историјско, и човек — као културни фактор тог времена су дали законитост стварању а не подражавању.

Овом проблему би много помогао истраживачки рад на плану конкретних примера аутора (знају се многи, њихово образовање, порекло, крај, па би се мера утицаја, разних, нашла у ближем — могла би се поставити релација: знани аутор, образован и необразован, из сеоске средине или градске а, опет, у песми су заједнички исказани).

ПОРЕБА
ОК ГОРА

Аутора треба тражити и у улози настављача (он пева, али и слуша друге песме и преноси их), затим, и у томе, шта су значиле варијанте (макар са топографским изменама) — да ли је то прихватање нечега, заједничког, у новим социјално-историјским одређивањима субјекта, као културне и стваралачке индивидуе. Да ли и у оваквим случајевима тражити потврђивање вредности стваралаштва док је још у току, у уобличавању али, што је феномен, већ и у комуникацији. Можда је једна од највећих вредности партизанске песме баш у овом преливању и сталном току у четворогодишњем стварању народа и појединаца.

Интересантно би било истраживати на ужим теренима (Црна Гора и тужбалице, Македонија и изванредне адаптације и нове творевине), колико се осећа утицај регионалног фолклора на стварање партизанске песме. Изванредан пример су партизанске песме источних крајева и партизанске песме тих крајева, или, на пример, докле је дошао бећарац територијално у ранијем стварању и да ли је то исто што и дистих партизанске песме.

По свему судећи, стварање партизанске песме је психолошки чин, аутор очувава идентитет и у његовом делу треба тражити уметничке творевине, мада све културне еманације (поготову у том времену кад је агитовање било потребно за борбу) не морају бити увек креације.

Наравно, као изражајни елемент покрета, класни, аутор постоји у уметничком смислу тиме што се изразио на овај начин (песмом и слично) и поистовећује се и постаје део колективног феномена, појединац аутор, ствара, поистовећује се са „стилом“, методом тадашњег стварања и, по много чему је видно да би тај и другачије певао:

*„Какву бих ја пјесму запјевала
када борбу не би спомињала“.*

Аутор је жив, присутан у току борбе, бележи све токове борбе својом песмом и наставља се у песмама које славе слободу и траже и обећавају изградњу. Поред тога,

у њему и његовој песми треба изнаћи „... утицај стварања фолклора народног и радничког“⁴) и њихово изражајно јединство у партизанској песми (Душан Недељковић).

Понешто од форме партизанских песама би могло да нас наведе да ближе одредимо ствараоце (као идентичност, номинално, стваралачку индивидуу, као и део колектива који ствара) или ход песме, па, могла би да буде чињеница да припеви у партизанској песми значе неку њену нову, накнадну адаптацију, угледање, рађену у мирној ситуацији, што сигурно значи комуникацију али и испадање из „стила“ јер психолошки и по идејној потреби партизанског певања, припев није имао када да се додаје, поготово пева. Можда ни музички не би могло да буде у складу са ритмом стварања и борбе — значи, одмах изрећи, краће и да крене у живот.

ПЕЊЕГА
ОКТОБРА

САДРЖИНА је првенствено и у свих аутора признато изразила „идеје јасне, тематски уске... и заокружене“⁵) (Т. Чубелић), чак, додајемо, и насловом (и поентом): „Пјесма Маршалу Титу“, „Друже Тито“, „Липо ти је друга Тита коло“, „Иде Тито преко Романије“, „Поздрав омладине“, „Листај горо“, „И прођоше партизани“, и друге. Идеје песме и борбе су исте:

*„два-три брата
Муслимана и Хрвата“*

(Устанак у Козари)

„Титовка ми капа најмилија“

(иста песма).

Несма трагичног, колебања (Исидора Секулић објашњава менталитетом нације⁶) — треба додати: решеношћу оних који воде борбу.

4) Душан Недељковић: »Динамичка структура препорода народног стваралаштва народа Југославије с нарочитим обзиром на улогу и значај нар. фолклора«, »Сија звезда«, Градина 1974, стр. 217

5) Твртко Чубелић: »Стилско изражајне карактеристике нар. пјесме из раздобља нар. револуције«, »Сија звезда«, Градина 1974, стр. 256

6) Исидора Секулић: »О превођењу« (о збирци парт. песама, о превођењу А. Савић тих песама на енглески језик), Градина 1974, стр. 224

Х Х Х

Идеја је јасна и кад су највећа поклапања у изразу — идејно и новоуметнички је све бојено, персонифицирано: и „гора“ и „гусле“ нови смисао добијају, само онај који се слаже са смислом ослободилачке борбе:

*„запевај ми песму нових зора
нек' се чује од гора до гора“.*

ТЕМЕ су сажете — могуће их је објаснити психолошким фактором стваралачког чина, одсуством колебања као идејним фактором, затим карактером песме и потребом за њом, њеном комуникацијом: треба да се брзо памти, да њен ритам (сваколики) одговара ритму борбе.

Разноликост тематика је двојака: мноштво тема али и варијације основних тема: Тито, борба, борац, страдање, жртвовање, омладина. Интересантно је да је у мало садржина непријатељ присутан, само означен — о њему се не пева нашироко и, изгледа, неће једино у некима које имају и дозу хумора и певане су, изгледа, после борбе. Партизан — стваралац пева о ономе што подстиче сву снагу, најплеменитију до потпуног страдања које је решеност и потреба, залог борби и надахнуто је песмом — стваралац је изабрао: жеља за слободом је сигурнији залог стваралаштва од мржње, освете, трагедије — за стварање.

Х Х Х

Садржина песме се креће и означава ток борбе, што је доказ да стваралачки чин и комуникација песме имају веома тесну везу. По многим садржинама можемо да означимо која је фаза борбе и баш у некима које узимају нов садржај — историјски тренутак, има највеће културне вредности, највише тежње ка оригиналности. Наведени примери ће показати да ближење краја борбе не значи мање интересовање за овим стварањем:

*„Омладино, то је дужност наша
да отлемо жита од усташа“.*

*„Партизани, не бојте се глади,
за вас ваша омладина ради“*

*„Од Дрвара па до Ниша,
крв се лије као киша“.*

*„Мала Ранка дијете од устанка“
„Сјећајмо се четрдесет прве“*

„У многој си пјесми опјевана“.

Значи, ток је борбе, зна се за песму и њен значај, њен признати живот у борби, њено право да се мења и да се слије са стварношћу — у песми „Пушко моја“ пушка је симбол револуције — кад је борба али ће у ливницу, опет, као симбол изградње.

НАРОДНА ПЕСМА НОБ-а је лирска и епско-лирска која је често адаптација различитих ранијих израза (књижевних) и садржаја. Овде не треба говорити о успелој адаптацији (мада су неке садржине добиле, неким изражајима, веома успеле ефекте, естетске и у изразу и у садржини: „Потеци водо студена“, „Листај горо, теци водо“, „А што ми је мило ем драго“ (у једном даху изречена заклетва да се боре), „Партизани из зелене горе“, „Маре, мори, Маре“, „Нема мајка до мене једину“ (адаптација свесно учињена), „За Македонија, земја поробена“ и, вредно би било навести два-три стиха песме „За свој народ, дивна Јело“:

ПЕЧАТА
ОКТОБРА

*„Не л' ти реко', Јелане,
Не л' ти реко', дивна Јело
да се боре за свој народ“.*

АДАПТАЦИЈЕ, угледања су и песме дужег слога, (осмерац и деветерац) епско-лирске садржине, али је израз, „стил“ партизанске песме (значи онога што је ново настало) доста ослабљен, чак и слаб. Може ово да значи да, кад је адаптација шематска, по кроју, а не по стваралачком чину да не успева или: партизанске песме су партизанске песме као оригиналне творевине а адаптације, успеле или не, такође су појава али са недостатком — оригиналношћу и чврстином.

Други случај је са тужбалицама где су садржине нашле дивне изразе и, за разлику од старих тужбалица, са поентом су, оптимистичке сасвим, као и са идејношћу кроз све казивање. Истраживање на овом плану би дало добре резултате ако се узме у обзир то да су тужбалице израз тренутка, за прилику несреће и да, сваким новим случајем, добијају друге садржинске наслаге, тематске и идејне. Како их чешће говоре — туже жене, заправо и стварају, онда би се овде обратила пажња на жену аутора и тиме допринос разсветљавања револуције био више-струк.

Кирил Пенушлиски објашњава карактер и извор македонске народне песме НОБ-а назначавачући да је у овим случајевима било више ослањања на народну отуда што је народна лирска, иначе највреднија, у Македонији веома жива (на неки начин њен дуги живот и певање пред-

7) Кирил Пенушлиски: »Карактер и извори макед. нар. песама ослободилачког рата и револуције«, Градина 1974, стр. 224

ставља жељу македонског народа за слободом, чување националности што представља врсту аутора и због политичке, социјално-економске и културне ситуације уметничка се не развија) и да је стара слична новој јер су обе имале непрекидиву везу, тежњу народа за слободом, потврђивањем нације, остварењу тек борбом 1941. године. Међутим, треба, у случају македонске партизанске песме (или партизанске песме у Македонији) тражити и дубље разлоге угледању зашта постоје потврде у многобројности песама које су добиле нови смисао, нови израз, сада у свим случајевима а нарочито у оптимизму отуда и у естетској вредности.

ПОВРАТА
ОКТОБРА

У студији „Развитак црнотравских и лесковачких народних песама ослободилачког рата“⁸⁾ Душан Недељковић наводи да су чак и лазаричке (значи митолошке) претворене у партизанске (и, чак, лепшим постале):

*„Што ми сину, еј над горе?
Да л’ је сланце? Је л’ месец?“ и даље:
„а на главу шајка капа
а на шајку петокрака“.*

Овај случај са ретком славенском антитезом побија мишљење Милана Шкрбића да је „... то пјесма била диригована, па је због тога остала празна, без искрености и топлине“.⁹⁾

Заиста, кад је, „диригована“ (!?) што би се митолошке трансформисале, што би се, уместно „титовка“ рекло „шајка“, и, уопште, бројне адаптације било у коликој и каквој сразмери унутар песме?! Може се само потврдити слобода стваралаштва аутора, његов размах и живост стваралачког чина као и слобода одабирања угледа и, што је веома важно, он је јединка, али и део класне целине, борбене, комунистичке, свестан да комуницира својим стваралаштвом, да машта, ствара и бори се као и они који, зна сигурно, прихватају његову песму као своју.

Требало би адаптације утврђивати (ако су то у целисти) и у оквиру ужих територија, чак и мотива као и то колико адаптација, значи дело као такво „иде“ у борбу, до којих територија стиже и какве трансформације доживљава, шта отпада, шта се додаје, на плану садржајном и изражајном.

8) Душан Недељковић: »Развитак црнотравских и лесковачких нар. песама ослободилачког рата и револуције«, Градина 1974, стр. 254

9) Милан Шкрбић: »Проблем вредновања партиз. нар. песме«, »Сија звезда«, Градина 1974, стр. 254

Овде је место да се каже само о једном изразу партизанске песме-двостиху за који Маја Бошковић — Stylli каже да „не произилазе из класичне форме“ већ из „... пјесничке врсте којој је Младен Лесковац недавно дао јавно право књижевнога грађанства под именом бећарац“.¹⁰⁾ Треба видети, међутим, колико је приређивач збирке изнудио бећарац-двостих јер многе песме не би могле да буду презентоване двостихом, с обзиром на мисаоне целине и композицију конкретно узете песме.

Бећарац у случају народне лирике НОБ-а није двостих ове песме, поготово што бећарац нема баш нарочиту естетску страну кад је у питању садржина његова. Најзад, можда је „бећарац“ утицао на то да се на његовом терену лирика НОБ-а изрази двостихом, ако то постоји у песми као унутрашња, садржинска, отуда и структурална, потреба: дијалог, обраћање, заветовање па отуда и кратко набрајање мотива у два реда! Али, намеће се чињеница: на терену Македоније и на истоку Србије нема двостиха, а има сваковрсних адаптација! Значи, двостих, ако је под утицајем бећарца кренуо није стигао до ових крајева? Докле је стигао, ако је извор и што је стао? Или се на ово питање не може одговорити без многоврсног испитивања: борбе кроз четири године, када се појавио, да ли је карактеристичан за цео НОБ или за један период, један крај...

У разматрању мере адаптација (сличности, угледања) партизанске песме и народне ранијих времена намеће се и анализа почев од наслова (уколико постоје у извору), технике развијања слика једних и других јер, не може се све свести на истоветност епитета, дужину стиха, дијалог као изражајно средство, митолошко као персонификацију без нарочитог циља с обзиром на данашње наше схватање. Постоје знакови да све ово треба оцењивати у светлости нове идеје, нове садржине — тематски и функционалности израза или безизражајности које има у лирици ранијих времена какав је случај са сталним местима.¹¹⁾

Интересантно је напоменути да Душан Недељковић констатује да су од двостиха, по форми, кретало ка краћим баладама. Можда је то учвршћивање форме (примедба Р.Л.). Твртко Чубелић композицију, и, уопште, форму, објашњава психолошким фактором, што је несумњиво тачно као и наводи Младена Лесковца о изражајним средствима: „Наилазимо на метафору; каткад на елипсу; с тога што оне згушњавају; не проширују текст... глагол, именице и мали развој — заменице“.¹²⁾

10) Маја Бошковић — Stylli: »Нар. поезија наше НОБ«, Градина 1974, стр. 249

11) Душан Недељковић: »Динамичка структура препорода нар. стваралаштва народа Југославије с нарочитим обзиром на улогу и значај радничког фолклора«, »Сија звезда«, Градина 1974, стр. 217

12) Твртко Чубелић: »Стилско-изражајне каракт. нар. пјесме из раздобља народне револуције«, »Сија звезда«, Градина 1974, стр. 256

Чињеница да је о лирици НОБ-а много писано, али, чини се, многа мишљења представљају затворен суд и, донекле, спречавање даљег проучавања. Истина је да је израз згрчен, стегнут, али има и развоја слика, разноликости облика:

„Замириса ђурњевданско цвеће

развило се по гори дрвеће“ и даље: „бруји“, „шуми“ „разлеже се“ — песма (Партизанска — казивање Миљка Цогољевића, рођен 1884 — Горачићи)¹³ су слике које покрећу различите перцепције, чула, поготово динамичне, широкe, ако узмемо значење глаголских облика (аорист, прошло време, садашње време; именицу гора: „по гори“ — значи сва површина и дубина. Негде је, пак, слика развијена у наслову, боље рећи почетном стиху јер је она најчешће наслов: „Листај горо, теци водо“.

Овде треба прихватити условност тумачења наведеног будући да је песма и из класичне народне лирике. Тако и наводе у смислу развијености сликања дате ситуације борбе: „закликташе пушке танке“, „крв се проли“, „пробише се партизани“ који представљају ново бојење тих нама познатих стихова. Неке слике имају унутар својих синтагми и симбол:

*„са бикових тврдиx жила
борба се је разбуктила“.*

Или, у песми, „За кај сам партизан“ — „за кај“ је извор узбуђења, позитивног које расте све више, до потпуног исказивања припадности идеји народноослободилачке борбе.

Израз партизанске песме, иако је израз ранијег народног стварања у новој спречи добија обојеност чак и кад је наслов само:

„Драгачево, да л' те срце боли?“

„Тужаљка за Младеном“ и читав низ сличних дајући тако нечем познатом нов циљ и означавајући културно-историјски тренутак.

И примери:

„Романију мори туга“ (персонифицирано, идејно изражено, асоцирано на жртве рата);

обраћање — „Компартијо“, „Друже Тито“, „Друже, Шоша“, „Личком вођи устанка“;

захтев — „Да слобода свима сине“, „Листај, горо, цветај цвеће“ (одмах размах весела, циљ је остварен и долази до изражајног поклапања као и у „Драго ми е, ле, мамо“, „Млада партизанка да станам“, „Козарачко коло“)

са новим бојењем речи „коло“ и „козарачко“ ће надаље у себи носити ново значење — партизанско!

У већине, наслов је прослеђен кроз даљи садржај и изражај или је извучен као услов а завршетак је, поента:

*„У планини моје срце куца
срце куца а машинка пуца (Пјесма о сину),
„Ал’ не прите петокрака“,
„Кажи воду да се борим за слободу“.*

Да је у стваралачком смислу употребљаван израз народне класичне песме може да послужи што епитет није свуда употребљаван већ, често, уз најпризнатије, свете за партизанае, уз оне именице које имају значај као ознаке борбе, идејности:

Партија — „мирисаво цвеће“, „као суза чиста“, „понос младих комуниста”

Тито — „љубичице бела“, „наше росно цвеће“

Борба — „света“

Слобода — „ново сунце“, „прихаја нови свет”.

ЕПИТЕТ је негде анархронизам („усташке љуте сабље“ у песми „Сјећамо се четрдесет прве”), негде некакво уклапање, чини се, без естетског врха: „фашистичка црна јата“, „а околу гуја љута“ — песник изгледа, нерадо ствара слике о непријатељу.

Епитет народног стваралаштва НОБ-а показује и сталност: Тито — у свим песмама „росно цвеће“, „из горнице цвеће“, „љубичица бела“, а уз „пушке танке“ стоји као освежење „осветнице партизанске“.

ПЕРСОНФИКАЦИЈЕ показују живост стваралачког чина „Ој, Крајино, устаниште“ (нова ознака), „пркос кула”, разговор са гором („Наше пушке ће га осветити“); разговор са пушком и констатације — „у многој си пјесми опјевана“ (Пролетер са пушком разговара”); или, дивна слика, живост, просто радост јела:

*„у гори се јеле диве
ко су оне муње живе“.*

Потребна је била и алегорија, мада је ретка (можда идејна усмереност, јасност циља борбе не изискују тзв. покривене слике):

*„Зеленгоро, језеро постала,
ти си наше јабуке обрала
обрала их младе и зелене...“.*

Многе изразе (не ознаке, већ читаво осмишљавање) треба подробно и инвентивно тумачити: „Драгачево, да л’ те срце боли“ — шта ова метонимија „срце“ све садржи у себи као и „Дрвар” („Устанак у Дрвару“) — народ, младост, надање, традиција, узимање снаге у болу и сл.!

Потребно је мерење изражајних средстава тумачити и са стране аутора, стваралачког чина, психолошког дела тог чина и других објективности. Ретко се говори о ималинацији као покретачу стваралачког чина а можда је она баш стварала слику и узела облик разговора са сунцем у саопштавању једног садржаја („Чолића мајка“).

Дужина стиха може да послужи за откривање нових чињеница као и претпоставка да су песме са припевима стваране ван борбе, у мирнијој ситуацији, кад може да се размишља из одмакнутог положаја, ситуације:

„Са Јелице вила зове хеј, хај, хој“

„Крај Јелице горе, високо, високо,

крај Јелице горе, високо“ — песма не би могла да се

пева у жеку борбе из психолошких разлога, што не би било исто са припевом „Ој, Младене“ јер цела песма говори да је створена одмах, на терену догађаја и да је смрт познатог револуционара утицала на борце па у овом случају садржина узела шире и разноликије изражаје. Значи, уопштавања се не могу одмах изрећи!

ЕСТЕТСКОЈ ВРЕДНОСТИ партизанске песме може да допринесе тражење степена лирског и уопште културног изражаја преко слике изражене кроз субјекат — „ја“, кроз „ми“ или одмакнуто, без личног или колективног израза.

Х Х Х

Често су констатације да партизанска песма није вредна (М. Шкрбић: „не можемо у цјелини сматрати умјетношћу“ — наводи разлог, „кратак век за стварање“ или „не могу се те пјесме данас оцењивати са стајалишта њихове некадашње функционалности и свеобухватности тематике коју је рађало оно узбуркано доба“ и препорука — „при одабирању партизанске песме народне ваља се зато држати само једног критерија — естетског“).¹⁴ Наведена мишљења се не могу узети као тачна јер их побијају многоборјне збирке (било колике замерке да им се чине), које у себи имају доста песама са вредном садржајно-изражајном целином. Можда би требало, уз темељније проучавање, дати обухватније констатације, кроз уопштавања али и претходно квалификовање по некаквим врстама, дати правила, научни суд, на пример: може ли се већ рећи да оне које изражавају колективно имају целовитије вредности?!

Шта рећи за вредности следећих: „Наше пушке ће га осветити“, „Браћа Рибар“, „Вођу омладине“, „Послушајте, моја браћо мила“, „Два брата“, „Друг Тито позива“ (и друге о Титу), „А, бре, Македонче“, „Драго ми е... ле мамо“, „Ој, слободо“, „Ој, Младене“, „Ој, Јелице“ или, снажно, у духу:

14) М. Шкрбић: »Проблем вредновања партизанске народне песме«, »Сија звезда«, Градина 1974, стр. 249

*„Са Јелице вила зове
драгачевске соколове.
Купите се са свих страна
у редове партизана
Петокраке ударите
Друга Тита поздравите“.*

Посебно богат истраживачки план се може заснова-ти на изучавању додира уметничке поезије НОБ-а и народ-ног стваралаштва — партизанске песме, као и сви записи о НОБ-у (Родољуб Чолаковић, Владимир Назор, Јосип Броз Тито, Владимир Дедијер, Вјекослав Афрић и други).

Морамо да нађемо елементе спреге друштвено-исто-ријске и културне који су у стваралачком чину утицали на стварање стила партизанске песме, тог изражаја који само води порекло по угледању на народну, а који је свој!

Шта је утицало да се културно угледање творца пар-тизанске песме ипак заврши одмицањем од узора? Први чинилац је висока идејност творца, и он, доста анониман а очигледно у малом само испада из свог времена тиме што се угледа на раније стваралаштво, а бројност песама (сакупљено око 20000) и естетска вредност многих чине партизанску песму класним изразом, њега класним субјек-том који прихвата идеологију класе и ствара као пролетер-борац.

Значи, анонимно партизанско стваралаштво је осми-шљено (и тиме што ћемо у нечему прихватити да аутори пристају да ће постати анонимни а ми што ћемо га прих-ватити као наше стваралаштво, стваралаштво НОБ-а), и, несумњиво је да је овде веома широк социјално-уметнички план стварања. Структура друштва је условила структуру дела (и у наслањању и у оригиналности) — народ је био у револуцији, радник, сељак а идејом пролетер па је коре-не народног потражио у стваралачкој историји а своје про-летерске идеје изразио новом идеологијом живота, ствара-њем и борбом. Колико је ова веза била спонтана и нужна, многобројни материјали би дали широке могућности дока-зивања, али, чињеница је да се стваралац-борац тематски везао за стварност.

Очигледно је да многе релације можемо поставити између класичне народне лирске и партизанске песме, об-јаснити их стваралачким чином и историјском условношћу обеју, али је и очигледно да треба тражити и колико је стил партизанске песме историјско и социјално. Да ли је тренутак стварања, борба, условио стил и, уопште, естет-ски изражај. Колико је нов и у чему, колико је у вези са идеологијом друштва, и зашто је формално претпоставље-но садржајном идеолошком, првенствено, а, ипак, са дости-гнутим естетским нивоом. Јер, садржај дела (партизанске песме) уклопио се у историјски контекст у условљен је идејом борбе, а баш борба, начин сварања, условили су из-ражај.

ПОРЕКА
ПОРТОГРА

За доказ могу да послуже песме уметника које су биле упућене да продиру у стварност, а то значи борбу, и сви су поступали као Бранко Ђопић (подаци како је створена „Омладинка Мара“) па су, у овим случајевима, садржине и форме биле само ауторизован начин стварања — партизанског.

Отуда и „присвајања“ творевина песника који су стварали у борби, или — њихово „присвајање“ партизанског начина стварања, прихватање „стила“, потребе за песмом која ће да „оде“ у редове борбе и позадине:

Р. Вуковић — „Партизан сам“

М. Лалић — „Црна Гора у бој креће“

Б. Ђопић — „Балада о Здравку пролетеру“.

Начин певања ових песама их јаче приближава стилу партизанске песме, који је, овим примерима свакако еластичан и — јак јер је ка свом изразу определио и ствараоца који потписује своје дело.

Бојазан је да истиче време да се проучи знан аутор партизанске песме као и да се проучи казивач (судећи по забележеном у збиркама, старији казивач који зна више класичних, запамтио је, пева вредније песме — терен Драгачева и наведена збирка).

Допринос да је „стил“ партизанске песме условљен идејном опредељеношћу аутора је и чињеница да он не прибегава опису природе као романтичарском уточишту већ само обележавању.

Партизанска песма (да ли је, коначно, тако и званично назвати) има аутентично, конкретно-историјско у садржају али, то исто, иако тема, служи као метафоричан изражај — ТИТО, ПАРТИЈА, БОРАЦ, ОМЛАДИНА, ХРАБРОСТ, ТРАГЕДИЈА као залог СЛОБОДЕ и др. — законитост у овоме је, ипак уметнички изражај.

(Ружица Лазаревић)

* * *

ЛИТЕРАТУРА

Недић др Владан — »Антологија народних лирских песама«, СК, Бгд. 1969. год.

Баљевић Бранко — »Поље јадиково« (антологија црногорских народних тужбалица) Графички завод — Титоград 1971.

— »Драгачевке — изворне народне песме«, сакупио Нико — Никола Стајић, Гуча 1971. године.

— »Изабране песме из народноослободилачке борбе«, Завод за издавање уџбеника СРС (предговор: Вукосава Опачић — Лекић и Аксентије Д. Лекић).

— »Сија звезда«, Градина, Ниш, 1975. предговор Момчила Златановића и у истој објављени »Радови о песмама из народноослободилачке борбе«.

Петровић др Сретен — »Естетика и социологија«, Председништво конференције Савеза социјалистичке омладине, Н. Бгд, 1975. године.